

Silvia Païn, MANUEL DE GESTION DU MOBILIER ARCHÉOLOGIQUE. MÉTHODOLOGIE ET PRATIQUES, [w:] Documents d'archéologie française, 109, Paris 2015, 238 ss., 114 rycin w tekście.

Prezentowana praca – tom 109 z serii Documents d'archéologie française – znacząco odbiega od wcześniejszych publikacji wydanych w ramach tej serii: nie jest to bowiem publikacja o charakterze monograficznym ani materiały z konferencji, ale podręcznik, zawierający zarówno refleksje metodyczne i metodologiczne, jak też uwagi praktyczne, odnoszące się, jak to sformułowano w tytule, do archeologicznych zabytków ruchomych. Autorka pracy jest, jak dowiadujemy się z zamieszczonej notki biograficznej, uznaną specjalistką w zakresie konserwacji zabytków archeologicznych i ma za sobą wieloletnią praktykę w tej dziedzinie jako pracownik departamentalnych służb konserwatorskich; jest także wykładowcą uniwersyteckim (Université Paris I, Institut national du patrimoine, l'École du Louvre) i jedną z animatorek sieci powstałej dla zarządzania zabytkami archeologicznymi, skupiającej osoby różnych profesji. Prezentowana praca jest zatem efektem nagromadzonych doświadczeń i przemyśleń własnych Autorki, skonfrontowanych z istniejącą – nieliczną, jak ona sama podkreśla – literaturą przedmiotu. Zaś w opinii wydawcy – stanowi narzędzie niezbędne w codziennej praktyce archeologicznej.

Recenzowana praca obejmuje – oprócz krótkiej *Przedmowy* (*Avant-propos*, s. 13–15) – także *Wprowadzenie* (*Introduction*, s. 17), dziewięć rozdziałów zasadniczych, uwagi końcowe (*Postface*, s. 211–212), wykaz cytowanej literatury (s. 213–219), wykaz obowiązujących aktów prawnych (s. 221) oraz indeks rzeczowy (s. 223–225); zaopatrzona jest także w szczegółowy spis treści. Poszczególne rozdziały mają charakter syntetyczny, a ich rozbitcie na mniejsze jednostki podrzędne (krótkie podrozdziały z osobnymi tytułami, w układzie zhierarchizowanym), wyraźnie wyodrębnione graficznie, znakomicie ułatwia orientację w tekście.

Zarządzanie dziedzictwem archeologicznymi to stosunkowo młoda specjalność, sytuująca się na pograniczu różnych dyscyplin i wymagająca orientacji w różnych dziedzinach wiedzy. Osobom zajmującym się profesjonalnie zabytkami archeologicznymi Autorka proponuje zarówno głębszą refleksję o charakterze metodycznym i metodologicznym, jak też liczne uwagi praktyczne, dotyczące długofalowych działań w zakresie konserwacji znalezisk oraz ich udostępniania zainteresowanym badaczom. Wychodząc od swych bogatych doświadczeń – znajomości zabytków należących do różnych kategorii materiałowych i ich przekształceń w trakcie zalegania pod ziemią oraz możliwych uszkodzeń i zniszczeń – Silvia Païn przedstawia problemy konserwacji na różnych etapach działań.

Autorka uzasadnia konieczność systemowego podejścia do zarządzania zabytkami z uwzględnieniem działań konserwatorskich i udostępniania zbiorów, wskazując, że np. archiwa i biblioteki już wypracowały sobie zasady działań tego rodzaju. Na dotychczasowy brak takich procedur w archeologii wpłynął zasadniczo, jej zdaniem, obowiązujący przez wiele lat „paradygmat strukturalny”, który sprawił, że zabytek znalazł się poza centrum uwagi badaczy. Dopiero obecnie ma miejsce nieśmiały „powrót do rzeczy”.

Z kolei prowadzenie na wielką skalę różnorodnych badań przedinwestycyjnych spowodowało ogromny napływ znalezisk i tworzenie licznych pozamuzealnych zbiorów archeologicznych.

Dawne metody postępowania (w zakresie konserwacji zabytków i zarządzania nimi) okazują się więc niewystarczające, z uwagi na masowość kolekcji i wielkość grona korzystających z nich badaczy. Dlatego też, zdaniem Autorki, konieczne jest podejmowanie działań na rzecz zabezpieczenia tych zbiorów i niedopuszczenia do ich podziałów bądź oderwania od dokumentacji polowej. W związku z tym niezbędne jest wypracowanie procedur adekwatnych do nowej rzeczywistości, a także podział pracy i specjalizacja personelu w tym zakresie, jako że profesjonalizm wymaga tworzenia odpowiednich struktur. „Tendencją archeologa jest robienie wszystkiego samodzielnie, a więc źle” – konstatuje Autorka, i trudno nie zgodzić się z nią w tej kwestii.

Kwestie zarządzania dziedzictwem wobec masowego napływu zabytków archeologicznych należą aktualnie do najważniejszych¹, a dyskusje nad tymi problemami trwają od ponad dwudziestu lat, we Francji – od 1998 r. (tzw. raport Papinota). Towarzyszy im rosnące przekonanie, że państwo nie jest w stanie zapewnić odpowiednich warunków dla przechowywania i konserwacji tak licznych materiałów. Postuluje się zatem: a) delegowanie niektórych działań, w sposób obligatoryjny i sformalizowany, do poszczególnych „operatorów”; b) ograniczenie liczby zbiorów państwowych na rzecz kolekcji administrowanych przez jednostki terytorialne, które są w stanie zapewnić prawidłowe warunki ich przechowywania i udostępniania; c) stworzenie możliwości dla sformalizowanej współpracy pomiędzy jednostkami terytorialnymi, prowadzącej do powstania centrów konserwatorsko-badawczych (CCE – Centre de conservation et d’ études), które nie byłyby podporządkowane muzeom, ale stanowiłyby jednostki autonomiczne.

Przez zarządzanie (*gestion*) substancją zabytkową rozumie Autorka całokształt działań podejmowanych dla zabezpieczenia dostępu, zarówno fizycznego, jak i intelektualnego, do ogółu zbiorów zabytków, próbek oraz dokumentacji polowej. Za potrzebę pierwszoplanową uważa zachowanie integralności materialnej zasobu – stąd konieczność stworzenia specyficznej organizacji przestrzennej i materialnej, wypracowania norm i procedur, ale również rozeznania w zakresie konserwacji różnych kategorii zabytków archeologicznych i umiejętności oceny istniejących zagrożeń w celu zminimalizowania ryzyka. Wynika z tego potrzeba stworzenia nowej specjalizacji zawodowej: osoby „zarządzającej zbiorami”, zorientowanej w kilku różnych dziedzinach zwyczajowo separowanych, takich jak prawo, dokumentacja, konserwacja prewencyjna, archeologia.

Zadaniem podręcznika jest zatem, z jednej strony – całościowe ujęcie problematyki związanej z zabytkami, z drugiej zaś – zebranie w jednym miejscu różnorodnych informacji, na ogół rozproszonych. Został on pomyślany jako narzędzie pracy, obejmujące wszystkie aspekty postępowania z zabytkami i przynoszące konkretne odpowiedzi w niektórych kwestiach szczegółowych. W zamyśle Autorki praca ta nie ma jednak charakteru „książki z przepisami”, zawiera ona bowiem podstawy metodologiczne tych działań i proponuje konceptualizację poruszanych zagadnień, ma też stanowić zachętę do bardziej ogólnej refleksji dotyczącej struktur instytucjonalnych, procedur oraz systemów. Dlatego też każdy rozdział otwiera ogólna część teoretyczna, a dopiero w dalszym ciągu prezentowane są rozwiązania praktyczne. Autorka przedstawia kolejno: zabytki i związane z nimi czynności, infrastrukturę dokumentacyjną i materialną oraz normy – przepisy regulujące, podkreślając współzależność tych wszystkich aspektów i ich ścisły wzajemny związek.

Rozdział 1 (*Spécificités et altération du mobilier archéologique*) poświęcony jest kwestiom terminologicznym i definicjom przyjętym na użytek recenzowanej pracy oraz omówieniu specyfiki zabytków archeologicznych i rodzajów ich uszkodzeń bądź zniszczeń. Autorka omawia definicje „zabytków archeologicznych” (*mobilier archéologique*) i „dziedzictwa” w odniesieniu do francuskich przepisów prawnych (kodeksu *Code du patrimoine*) oraz w rozumieniu konwencji

¹ Por. np. K. Z d e b red., *Znaleziska archeologiczne: problemy konserwacji, inwentaryzacji i przechowywania*, Archaeologica Hereditas, 14, Warszawa–Zielona Góra–Głogów–Legionowo 2018; J. G a n c a r s k i red., *Inwentaryzacja zabytków archeologicznych – aspekty prawne, praktyka i potrzeby (materiały z konferencji)*, Krosno 2018.

maltańskiej z 1992 r., wprowadzonej we Francji dekretem 95-1039 z 10.08.1995 r. Stwierdza, iż ta ostatnia definicja jest bardziej precyzyjna, podczas gdy zakres znaczeniowy pierwszej z nich jest szerszy niż w potocznym rozumieniu. Oba akty prawne zdają się być komplementarne; kładą nacisk bądź na pochodzenie zabytków i sposób ich pozyskania metodami archeologicznymi, bądź też na ich rolę społeczną i wartość naukową.

Odrębne zagadnienie stanowi usytuowanie zabytków archeologicznych wśród dóbr kultury. Próbując odpowiedzieć na pytanie: „Co jest elementem dziedzictwa?”, Autorka konfrontuje tu obie definicje („zabytek archeologiczny” vs. „dziedzictwo narodowe”), analizując kwestie pozyskiwania zabytków archeologicznych oraz cele naukowe tych zabiegów. Wyraża również własną opinię, że to do archeologa należy decyzja, które pozostałości materialne zasługują na zachowanie i konserwację.

W sformułowaniu definicji zabytku archeologicznego odgrywają rolę różne kryteria, o niejednakowym znaczeniu. Według Autorki, kluczową rolę ma tu charakter znalezisk, a w dalszej kolejności – możliwość ich wykorzystania dla celów naukowych. Zabytek archeologiczny jest traktowany jako dokument, niezależnie od swych walorów estetycznych. Ważna rola przypada „dziedziczeniu”, czyli transmisji międzypokoleniowej; związana jest z tym odpowiedzialność za przekazywanie tego dziedzictwa następnym pokoleniom. Materiał zabytkowy jest pozyskiwany głównie, choć nie wyłącznie, w drodze wykopalisk lub odkrycia przypadkowego; są to na ogół przedmioty zapomniane, które znalazły się w ziemi, a następnie zostały zgromadzone przez archeologa w sposób udokumentowany. Przedmioty te, niekiedy identyczne w momencie powstania, przechodzą rozmaite koleje losu, ulegają przekształceniom w aspekcie fizycznym, użytkowym bądź znaczeniowym, następuje też zmiana ich statusu, a okres porzucenia lub zapomnienia powoduje oderwanie od funkcji i znaczenia pierwotnego, również symbolicznego. Istotny jest także mobilny charakter znalezisk i ich rozpoznawalna wartość naukowa.

Zabytki cechuje różnorodność materiałowa, zaś obserwowane ostatnio nasilenie się tendencji do gromadzenia wszystkiego pociąga za sobą problemy z ich przechowywaniem, a także konieczność prowadzenia odpowiedniej polityki, niekiedy nawet selekcji zbiorów. Ciągłe widoczny jest proces stopniowej utraty substancji zabytkowej z powodu degradacji materialnej, niemożliwości odnalezienia, zniszczeń powstałych w trakcie wydobywania z ziemi i zmiany środowiska atmosferycznego, poddawania zmianom w trakcie procedur badawczych i analitycznych, itp.

W odróżnieniu od kolekcji muzealnych, gdzie przedmioty podlegały selekcji w trakcie ich przejmowania, wartość naukowa zabytków archeologicznych nie zawsze ujawnia się w momencie ich gromadzenia, lecz jest sukcesywnie poddawana reewaluacji podczas kolejnych etapów badań. Niekiedy wynika ona z sytuacji stratygraficznej i masowego charakteru zabytków, niekiedy zaś – z ich pozycji chronologicznej. Wartość naukowa zwiększa się lub ewoluuje, nie jest stała.

Zdaniem Autorki, zabytki archeologiczne chyba najczęściej zmieniają opiekunów, a także swój status. W czasie prac wykopaliskowych nie zawsze można też określić właściciela zbioru, co również wpływa na efektywność zarządzania.

Za główne kategorie surowcowe Autorka uznaje:

- materiały mineralne, takie jak: ceramika, kamień, gips i elementy dekoracyjne, np. mozaiki, szkło, metale, rzadkie minerały – kamienie szlachetne, emalie;
- materiały organiczne: a) pochodzenia zwierzęcego (kość i poroże, muszle, skóry i futra, włókna tekstylne pochodzenia zwierzęcego); b) pochodzenia roślinnego (drewno, włókna tekstylne pochodzenia roślinnego, materiały rzadko spotykane: lignit, węgiel drzewny, plecionki, bursztyn).

Wśród czynników powodujących zniszczenia lub uszkodzenia substancji zabytkowej wyróżnia czynniki fizyczne, klimatyczne, chemiczne (elektrochemiczne, fotochemiczne) oraz biologiczne. Zwraca uwagę na interakcje różnych czynników i ewolucję zniszczeń, podkreślając, że zabytki archeologiczne to na ogół przedmioty uszkodzone.

Powyższe stwierdzenia, niekiedy dość oczywiste, porządkują wiedzę o zabytkach archeologicznych i pozwalają na zobaczenie ich w szerszym kontekście.

Kolejne rozdziały poświęcone są zabiegom konserwatorskim. Rozdział 2 (*Mettre en place une démarche de conservation*, s. 51–70) zawiera omówienie uwarunkowań tych działań, postrzeganych w dłuższej perspektywie czasowej jako proces wieloetapowy. Znajdujemy tu wiele uwag praktycznych dotyczących m.in. czasu niezbędnego dla przeprowadzenia rozmaitych zabiegów, organizacji pracy i zarządzania czasem podczas przygotowania i prowadzenia interwencji konserwatorskich, również zespołowych; sporo miejsca poświęcono omówieniu roli laboratoriów i restauratorów-konserwatorów w działaniach konserwatorskich o charakterze „prewencyjnym” i „stałym”.

Rozdział 3 (*Gérer la conservation matérielle sur le longue terme*, s. 71–91) dotyczy praktyk stosowanych podczas wydobywania zabytków archeologicznych z ich dotychczasowego środowiska, oraz podczas „aklimatyzacji” w nowym otoczeniu, a także działań długofalowych: zapewnienia zabytkom właściwych warunków klimatycznych i odpowiedniego oświetlenia, redukcji zanieczyszczeń. Omówiono tu także zagrożenia mechaniczne i sposoby ich eliminacji, zarówno w trakcie przemieszczania zabytków (np. metody pakowania znalezisk), jak i podczas ich porządkowania i magazynowania (optymalizacja działań dotyczących sposobów przechowywania, kwestie opakowań). Niektóre z tych stwierdzeń wydają się dość oczywiste, niemniej logiczny i przejrzysty sposób uszeregowania problemów pozwala i w tym przypadku zobaczyć ich pełną panoramę i wzajemne zależności.

Duża część rozważań dotyczy bardzo aktualnych obecnie kwestii dyskusyjnych: czy należy przechowywać wszystkie zabytki archeologiczne i czy wszystkie mają być poddane zabiegom konserwatorskim? Autorka analizuje te problemy w perspektywie czasowej ostatnich kilkudziesięciu lat, z uwzględnieniem różnych opcji, przede wszystkim argumentów ze strony zwolenników przeprowadzania selekcji znalezisk. Wskazuje także, że w propagowaniu podejścia „selektywnego” główną rolę odgrywają nie tyle względy teoretyczne czy merytoryczne, co konkretne problemy, np. ze znalezieniem miejsca na magazynowanie znalezisk. Zwraca też uwagę na procesy selekcji, które dokonują się „samorzutnie” w trakcie badań terenowych, na etapie oczyszczania znalezisk oraz podczas analiz, np. próbek ziemi. Nie tracąc z pola widzenia rzeczywistych trudności, Autorka deklaruje się jednak jako zwolenniczka zachowania integralności zbiorów, a za jedyny możliwy i akceptowalny powód selekcji uznaje brak dokumentacji znalezisk i informacji o kontekście odkrycia. Za swój wkład do dyskusji widzi w formie refleksji dotyczącej optymalizacji i racjonalizacji procedur i propozycji konkretnych działań związanych z przechowywaniem zabytków.

W Rozdziale 4 (*La démarche de conservation dans le cursus du mobilier*, s. 93–125) Autorka przedstawia możliwości podejmowania działań zapobiegawczych dla uniknięcia „stresu ekshumacyjnego” w momencie odkrycia i wprowadzania zabiegów konserwatorskich już na etapie badań terenowych. Zwraca uwagę na powstawanie uszkodzeń zabytków w trakcie eksploracji – uszkodzeń mechanicznych bądź związanych z wysychaniem, na możliwości podejmowania działań zaradczych na tym etapie (np. powtórnego zakopywania w ziemi). Opisuje techniki odsłaniania i wydobywania znalezisk uszkodzonych, z uwzględnieniem zabiegów konsolidacyjnych i służących im prowizorycznych „opakowań” różnego rodzaju; analizuje także niezbędne nakłady czasowe i zajmuje się racjonalizacją działań, pozwalających skrócić do niezbędnego minimum czas przeznaczony na eksplorację. Analizuje także wszelkie czynności powykopali-skowe, związane z transportem znalezisk, ich oczyszczaniem i wstępną analizą, takie jak segregowanie zabytków, identyfikacja surowcowa, znakowanie, strategie rekonstrukcji (np. ceramiki), rysowanie, wykonywanie kopii, oraz towarzyszące im procesy dotyczące np. utraty wilgotności.

Ta część pracy wydaje się niezmiernie przydatna dla osób prowadzących badania terenowe, oferując praktyczną pomoc w tej zróżnicowanej materii. Autorka czyni to w sposób zwięzły i przystępny, a liczne schematy rysunkowe i zestawienia tabelaryczne ułatwiają korzystanie z tego rzeczywistego kompendium wiedzy.

Kolejny, Rozdział 5 (*L'inventaire et le lien documentaire*, s. 127–142) poświęcony został kwestiom dokumentacji zabytków. I w tym przypadku Autorka przedstawia najpierw ogólne zasady tworzenia inwentarzy i systemów rejestracyjnych, dodając liczne szczegóły dotyczące rozwiązań praktycznych i ubolewając, że ta tak ważna dziedzina i wielość stosowanych rozwiązań praktycznych znalazła jedynie słabe odbicie w istniejącej literaturze przedmiotu. Przedstawia systemy inwentaryzowania znalezisk, wśród nich struktury mniej lub bardziej złożone, składające się z części stałych i tych rozwijających się dynamicznie. Analizuje również metody porządkowania informacji, umożliwiające sprawne uzyskiwanie danych o lokalizacji zabytków, ale także o podejmowanych zabiegach konserwatorskich i innych działaniach oraz o objętości zespołów.

Zarysowaną powyżej tematykę kontynuuje Autorka także w Rozdziale 6 (*Inventaire et gestion dans le cursus du mobilier*, s. 143–158). Znalazły się tam uwagi dotyczące wstępnych działań konserwatorskich i wykonywania towarzyszącej im dokumentacji – polowych inwentarzy zabytków oraz rejestrów sporządzanych w trakcie prac analitycznych. Ważne miejsce zajmują rozważania dotyczące wypracowania odpowiedniej strategii działań i ich spójności. Autorka przeciwstawia tu stosowane wcześniej techniki rejestrowania informacji tym obecnym, podkreślając potrzebę włączania dawnych zbiorów do aktualnie istniejących baz danych i uznając te działania za równie ważne, co badania terenowe *sensu stricto*. Tej ostatniej kwestii poświęca sporo uwagi, nobilitując całokształt tych zabiegów, określanych przez nią terminem *chantier des collections*. Widzi w tym zadanie przede wszystkim dla lokalnych struktur konserwatorskich, wymagające wskazania zasadniczych celów i ustalenia priorytetów działania, określenia istniejącego stanu rzeczy oraz oszacowania potrzeb i możliwości w zakresie tworzenia lokalnych składnic zabytków. Za punkt wyjścia ma służyć estymacja wielkości poszczególnych zbiorów i ogólna orientacja w ich strukturze. Autorka zachęca do wyodrębniania w posiadanych zbiorach serii jednorodnych, ułatwiających orientację w całości materiałów, np. klasyfikację wielkościową lub surowcową zabytków, podział ze względu na stopień ich opracowania itp. Oszacowanie istniejącego stanu rzeczy dotyczy także dokumentacji archeologicznej, zarówno polowej, jak i inwentarzy sporządzanych w trakcie badań i po ich zakończeniu. Te ostatnie, choć nie są – zdaniem Autorki – dokumentem zredagowanym raz na zawsze, lecz formą dynamiczną, podlegającą rozwojowi i modyfikacjom, stanowią jednak wygodne narzędzie wszelkiej pracy z materiałem i mogą posłużyć za punkt wyjścia np. przy budowaniu baz danych. W przygotowaniu dobrych inwentarzy widzi ona także źródło lepszego, bardziej wszechstronnego wykorzystania istniejących zasobów zabytków archeologicznych.

Ważną kwestią jest dla Autorki ocena poszczególnych zbiorów znalezisk z konserwatorskiego punktu widzenia i zapewnienie tym zbiorom odpowiednich warunków przechowywania. Istotne jest także umożliwienie dostępu do materiałów zainteresowanym badaczom. Temu ostatniemu ma służyć właściwy sposób uporządkowania (posegregowania) znalezisk, ułatwiający dostęp do nich, ale także respektujący np. wymogi oszczędności miejsca. Wszystkie te kwestie wymagają wypracowania odpowiedniej strategii, obejmującej zarówno dokumentację, jak i same znaleziska i związane z nimi zabiegi konserwatorskie, tak w skali globalnej, jak i lokalnej. Kolejny etap działania to ustalenie procedur, obowiązujących wszystkich uczestników projektu. Posługując się przykładami zastosowań praktycznych (np. w odniesieniu do utworzonego niedawno w Paryżu Musée du quai Branly), Autorka proponuje rozłożenie prac na kilka etapów: 1) zgromadzenie wszystkich zbiorów zabytków w jednym miejscu; 2) wstępną, ogólną klasyfikację znalezisk; 3) weryfikację oznakowań poszczególnych zabytków i nadanie im ostatecznych numerów inwentarzowych; 4) weryfikację stanu zachowania zabytków i potrzeb w zakresie konserwacji; 5) „ostateczną” lokalizację zabytku w magazynie i odnotowanie w inwentarzu danych referencyjnych; 6) informacje o podejmowanych lub planowanych zabiegach konserwatorskich (np. rekonstrukcji naczyń ceramicznych). Przedstawia także własne, interesujące propozycje co do zaplanowania i organizacji pracy.

Rozdział 7 (*Aménager une structure de conservation*, s. 159–178) został poświęcony kwestiom tworzenia infrastruktury: składnicy (magazynu) i pracowni konserwatorskiej. Przedstawiono w nim cały tok rozumowania przy projektowaniu „składnicy idealnej”: poczynawszy od koncepcji ogólnej – sprecyzowania potrzeb i ustalenia zakresu przewidywanych działań, poprzez określenie perspektyw rozwoju i przyszłych potrzeb placówki, przedstawienie założeń przestrzennych i schematu funkcjonowania, z uwzględnieniem niezbędnych zabezpieczeń i systemów alarmowych. Autorka widzi także konieczność skonfrontowania „założeń idealnych” z realnie istniejącymi możliwościami, i podpowiada kilka rozwiązań praktycznych, ilustrując je fotograficznymi przykładami z konkretnych placówek. Bardziej szczegółowo analizuje rozwiązania przestrzenne, uwzględniając zarówno przestrzeń magazynową dla przechowywania zabytków, jak i odpowiednio wyposażone stanowiska pracy, a także miejsca ekspozycji zbiorów, sale konferencyjne itp. Poświęca również uwagę kwestii niezbędnego wyposażenia placówki w rozmaite instalacje, zastosowania urządzeń elektronicznych i nadzoru nad sprawnym funkcjonowaniem całości.

W Rozdziale 8 (*Obligations légales et norms*, s. 179–195) znalazło się omówienie kwestii regulacji prawnych odnoszących się do zabytków archeologicznych, przede wszystkim ustalenie właściciela zabytków w zależności od charakteru prowadzonych badań i osoby odpowiedzialnej za wszelkie działania i decyzje z nimi związane („depozytariusza”). Przedstawiono tu także zasady postępowania przy specyficznych znaleziskach, jakimi są szczątki ludzkie, oraz kwestie odpowiedzialności za materiały zabytkowe i rolę państwa w tym zakresie. Omówienie regulacji prawnych dotyczących własności intelektualnej, również w odniesieniu do dokumentacji archeologicznej i zasad korzystania z raportów z badań terenowych, zostało uzupełnione interesującym rozważaniem na temat istnienia „własności naukowej” zabytków archeologicznych. Znalazły się tu także informacje co do możliwości ubezpieczania znalezisk, m.in. w przypadku ich wypożyczenia, i ogólne zasady stosowane przy okazji wypożyczeń. Poruszono też kwestie regulacji o znaczeniu lokalnym, w odniesieniu do jednostek administracji terytorialnej lub norm wypracowanych przez współpracujące z sobą grupy badaczy-profesjonalistów, gdyż – w przekonaniu Autorki – również współpraca tego rodzaju powinna podlegać, choć w różnym stopniu, sformalizowaniu i pewnej standaryzacji. Za dziedziny, w których standaryzacja jest konieczna, uważa się dokumentowanie badań (np. inwentarze) i konserwację zabytków, przy czym – jak przyznaje S. Pain – żadna z regulacji dotychczas proponowanych na szczeblu ogólnopństwowym nie została wdrożona w praktyce, stosuje się natomiast powszechnie rozwiązania o charakterze lokalnym. Standaryzacja dotyczy także warunków przechowywania zabytków, sposobu ich oznaczania i etykietowania, klasyfikacji i porządkowania w magazynach oraz dostępu dla osób z zewnątrz.

W Rozdziale 9 (*Gérer les obligations et les normes dans le cursus du mobilier*, s. 197–210) znalazły się informacje odnośnie do zasad podziału znalezisk i przepisów prawnych dotyczących własności zbiorów. W tym względzie prawodawstwo francuskie wydaje się bardziej skomplikowane niż np. polskie. Zamieszczono tu również informacje o sposobach pozyskiwania zabytków w formie zakupów bądź darowizn, przekazywania zbiorów znalezisk do wspomnianych poprzednio składnic; szczegółowo omówiono zasady wypożyczania zabytków dla celów wystawienniczych, z uwzględnieniem formularzy-protokołów takich przedsięwzięć.

Tom zamykają uwagi końcowe (*Postface: La gestion du mobilier archéologique: un domaine de compétences à part entière*, s. 211–212), w których Autorka rekapitułuje najważniejsze poruszone w pracy wątki, podkreślając znaczenie zabiegów konserwatorskich dla postępu badań archeologicznych. Wyraża także nadzieję, że jej książka pomoże rozwijać refleksję nad poruszonymi w niej zagadnieniami i że stanie się użyteczna dla powstającego właśnie grona osób zarządzających zabytkami archeologicznymi, których rolę postrzega jako ważną, polegającą na udostępnianiu zabytków do badań naukowych na szeroką skalę. Powraca także do wyrażonego już wcześniej przekonania, że zarządzanie zabytkami archeologicznymi staje się dziedziną coraz bardziej auto-

nomiczną, która może także rozwijać swoje własne badania odnoszące się do patrymonium kulturowego. Jest to także, zdaniem Autorki, swego rodzaju misja, ważna i niezwykle potrzebna.

W recenzowanej pracy Autorka oscyluje pomiędzy ujęciem kompleksowym a szczegółowym poruszanych problemów. Ma to zarówno swoje zalety, jak i wady. Dobrą stroną jest niewątpliwie podjęcie wszystkich aspektów działań związanych z zabytkami archeologicznymi, obejmujące bogaty zestaw problemów, niekiedy dość zróżnicowanych (techniki badań wykopaliskowych, konserwacja znalezisk, zarządzanie dziedzictwem, aspekty prawne). Tak szeroki zakres pracy spowodował jednak, że wiele problemów zostało (z konieczności) tylko zasygnalizowanych lub omówionych skrótowo. Niekiedy ograniczono się do stwierdzeń o charakterze dość oczywistym, choć te, zestawione razem i zaprezentowane w sposób uporządkowany, niewątpliwie ułatwiają całościowy sposób myślenia o zabytkach.

Praca napisana została ładnym językiem, w sposób zwięzły, logiczny i jasny. Przemysłana konstrukcja, a także graficzne wyodrębnienie poszczególnych wątków tematycznych i podział tekstu na mniejsze fragmenty ułatwiają korzystanie z niej – i w tym sensie jest to rzeczywiście podręcznik, bardzo dobrej jakości.

Na podkreślenie zasługuje forma graficzna pracy. Ryciny (głównie fotografie czarno-białe o bardzo dobrej jakości) zostały przygotowane starannie i zaprezentowane w ciekawy sposób: w postaci bloków umieszczonych na osobnych stronach lub włamanych w tekst; zaopatrzone je w schematy z numerami i zblokowane podpisy. Takie ujęcie, estetyczne i przejrzyste zarazem, znakomicie ułatwia korzystanie z tej publikacji.

Mankamentem jest wydrukowanie pracy bardzo małą czcionką: drobny druk tekstu utrudnia lekturę całości, a bardzo drobny zastosowany w tabelach (w połączeniu z szarawym tłem) sprawia, że są one bardzo słabo czytelne.

Prezentowana praca stanowi zatem pozycję ze wszech miar interesującą i bardzo przydatną, zwłaszcza w kontekście aktualnych, ożywionych dyskusji nad problemami gromadzenia, przechowywania i udostępniania zbiorów zabytków archeologicznych. Można mieć nadzieję, że zapoczątkuje ona szerszą refleksję nad tymi problemami i przyczyni się do wypracowania dobrych, standardowych rozwiązań.

Hanna Kowalewska-Marszałek

